

Editorial

La covid-19 —acrònim en anglès de *coronavirus disease* 2019— és la primera autèntica pandèmia del segle XXI per la seva dimensió global. Els historiadors encara trigarem temps a poder avaluar-ne les conseqüències demogràfiques, socioeconòmiques, polítiques i culturals. Fa poc més d'un segle, dins un altre context històric molt diferent, el món va viure la seva última gran pandèmia coneguda fins avui: entre el març de 1918 i el febrer de 1919, la mal anomenada *grip espanyola* (*the Spanish Lady*), va causar uns trenta milions de morts a tot el planeta —més de dotze tan sols a l'Índia. A Espanya, les xifres oficials van superar els 180.000, si bé, amb molta probabilitat, les reals els van doblar.

Com a factor biològic, les malalties epidèmiques no són una novetat en la història humana. Formen part de la nostra adaptació selectiva als diferents nínxols ecològics en els quals l'home, com a ésser vivent, s'ha assentat al llarg de la seva existència. A diferència d'altres espècies, la nostra supervivència no ha depès de la nostra evolució orgànica o biològica, sinó de la nostra adaptació cultural i tècnica. Dit d'una altra manera, l'home ha inventat la civilització per poder actuar sobre la natura i tolerar amb èxit aquesta «pressió selectiva divergent», en paraules dels historiadors francesos Jacques Ruffié i Jean-Charles Sournia. Les epidèmies ens han acompanyat al llarg del temps. Amb el naixement de la història escrita comencen els testimonis que mostren que pràcticament totes les civilitzacions les han patides alguna vegada. Ja en el segon mil·lenni abans de Crist, egipcis, hitites i sumeris donen fe dels seus efectes sobre les seves poblacions i del naixement de cultes religiosos associats a la seva curació. L'Antic Testament també té moltes al·lusions, com per exemple la que fa referència a una de les set famoses plagues enviades pel déu de Moisès als egipcis. A Grècia, Homer narra com davant dels murs de Troia els grecs van ser castigats per la pesta sota la forma d'una pluja de fletxes, element que més tard seria incorporat a la iconografia cristiana per simbolitzar les plagues que en forma de malalties eren enviades per Déu per castigar els pecats de la humanitat. Tucídides descriuria la primera gran epidèmia —possiblement de febres tifoides—, que va assolir l'Atenes de Pèricles —el cor d'aquella civilització grega en el període clàssic—, entre els anys 430 i el 426 abans de Crist. Segles més tard li tocaria el protagonisme al cicle de les pestes bubòniques. La primera, a mitjan segle VI després de Crist, es

va estendre primer per l'Imperi bizantí durant el govern de l'emperador Justinia, abans d'afectar tota la resta de la Mediterrània i endinsar-se pel riu Roine cap a l'interior d'Europa. Aquesta va ser, amb propietat, la primera gran pandèmia de l'Edat Mitjana. La pesta no va tornar a l'occident medieval fins a l'any 1348. En aquest cas, va ser portada des del mar Negre fins a la península italiana per vaixells mercantils genovesos. Des d'aquí va irradiar per la resta del continent seguint les rutes del comerç baixmedieval. S'ha calculat que entre aquest any i el final del segle XIV almenys un de cada tres europeus va desaparèixer víctima de la pesta bubònica, cosa que va provocar una greu crisi del sistema feudal. Des de llavors fins als contagis declarats a la ciutat de Marsella l'any 1720, almenys una vegada cada generació la va patir. L'expansió oceànica europea a partir del segle XV va convertir també els europeus en transmissors de greus infeccions cap a les noves terres descobertes d'ultramar. La verola va ser la principal responsable del desastre demogràfic amerindi quan es va propagar entre una població verge que mai no hi havia estat en contacte. Si bé des d'Amèrica també van arribar algunes malalties greus cap al Vell Continent —probablement la sífilis, en els primers viatges de tornada de Colom, o, més tard, la denominada *febre groga*, a finals del segle XVIII i principis del XIX— el seu impacte tràgic entre la població europea no va ser, en cap cas, equiparable a l'hecatombe americana produïda per l'anterior. Finalment, l'Edat Contemporània s'obriria pas acompanyada de dues noves tristes protagonistes, ambdues filles del desenvolupament capitalista i les seves cruels conseqüències sobre la naixent població obrera de les ciutats industrials, amuntegada en barris i habitatges urbans insalubres i amb moltes carències alimentàries. La tisi i el còlera trobarien en la població més pobre les principals víctimes. Així mateix, l'època del colonialisme europeu i de l'anomenada *revolució dels transports* (amb la navegació a vapor, l'extensió del ferrocarril i la construcció de les grans infraestructures marítimes, com els canals de Suez [1859-1869] i de Panamà [1902-1914]) reduïrien extraordinàriament les distàncies intercontinentals i, en conseqüència, una de les barreres que històricament havien regulat la progressió espacial accelerada i mortífera de les epidèmies entre països i continents. Malgrat els avenços paral·lels de la medicina contemporània durant aquests anys, la pandèmia de grip de l'any 1918, si bé en el context del terrible patiment com va ser la I Guerra Mundial, va ser la primera constatació evident que les malalties epidèmiques es podien propagar amb inusitada rapidesa i violència per tot l'orbe. Els greus brots que hem conegut en els últims anys, com l'èbola —malaltia coneguda des de l'any 1976 i que va tenir un episodi molt violent a l'Àfrica occidental entre els anys 2014 i 2016, en què l'índex de letalitat va ser del cinquanta per cent— o el SARS —que es va propagar l'any 2003 a més d'una dotzena de països—, no van tenir el grau de difusió de l'actual covid-19, que està posant a prova no tan sols els nostres serveis d'assistència sanitària, sinó, també, la fortalesa de l'actual ordre econòmic, social i polític d'un món, avui, plenament globalitzat.

Certament, les epidèmies sempre han sigut una finestra magnífica per a l'observació social per part dels historiadors. Pel que veiem aquests dies, moltes de les reaccions socials, individuals i col·lectives s'assemblen a moltes altres del

passat en episodis d'identica naturalesa. De fet, la lluita contra les epidèmies ha sigut sempre no tan sols una lluita biològica, sinó, també, moral: la por *versus* l'heroisme, l'egoisme davant l'altruisme, i la insolidaritat enfrontada a la tolerància són sentiments i accions humanes que es repeteixen a cada contagi i dels quals la literatura de totes les èpoques ens ha deixat constància, com ara: la societat florentina contagiada en l'any 1348 que tan magníficament va descriure Giovanni Boccaccio en el pròleg del *Decameró*; la desesperació psicològica per l'abandonament familiar reflectida en l'amargor de les paraules escrites en la seva crònica per l'artesà barceloní Miquel Parets durant la pesta de 1651, o la quasi fotogràfica narració dels patiments de Londres durant el contagi de 1664 per Daniel Defoe. Darrere d'aquestes dramàtiques narracions sempre s'albira el rerefons de la por, la immensitat de la prova a la qual és exposada la quotidianitat de les persones. Jean Delumeau, en un llibre molt conegut pels historiadors, va definir la por com un component inherent a la condició dels éssers vius, com un mecanisme reflex que ens alerta davant un perill imminent per a la supervivència. A diferència de la resta d'animals, l'ésser humà ha sigut capaç de racionalitzar-ho, de dotar-ho d'una explicació comprensible, d'un perquè que li ha permès anticipar-s'hi i poder superar-les. Les malalties epidèmiques ja no són avui en dia aquell «enemic invisible» del qual ens va parlar l'historiador italià Carlo Maria Cipolla. L'èxit de la revolució pasteuriana durant la segona meitat del segle XIX va significar la victòria definitiva de la ciència mèdica, que no tan sols lluita contra l'etiologia agressiva de bacteris i virus sobre la salut humana, sinó també contra la incredulitat i el fanatisme de les explicacions providencialistes, irracionals, que durant tants segles ha deixat inerta, passiva, la voluntat humana de lluitar contra les malalties. Aquest ha sigut el veritable triomf de la revolució del pensament científic iniciat amb el Renaixement, de la fe en el progrés dels il·lustrats que dota de tot el sentit i d'esperança la lluita contra el dolor humà de la nostra cultura. I és per això que tenim el ferm convenciment que avui, ben aviat, a diferència del que va passar durant segles, la medicina, referent de la nostra civilització, tornarà de nou a trobar una solució eficaç a la pandèmia que avui vivim. Hem de veure llum al final del túnel. Fins que arribi aquest moment, haurem de recórrer a l'experiència política-sanitària que el món occidental ha anat acumulant des de fa segles. Deia el metge italià Giovanni Filippo Ingrassia en descriure els terribles efectes de la pesta sobre la ciutat de Palerm l'any 1576 que la millor solució per combatre-la per part del poder civil es trobava en tres principis actius: «el foc, l'or i la forca». Evidentment, no es tracta ara d'agafar-se a la literalitat de les paraules sinó al missatge que hi ha al darrere. Des de la difusió de la moral humanista, la cura de la salut pública s'entén com un deure polític. Forma part de l'economia moral thompsoniana. Implica la responsabilitat dels nostres gestors polítics, que han d'actuar amb la màxima diligència i disciplina ara —la mateixa que està fent valer la pròpia ciutadania—, però, també, de cara a l'endemà de l'epidèmia, amb clara capacitat d'autocrítica i d'afrontar una planificació a curt i a llarg termini d'això que diem *el be comú*. Passarà aquesta pandèmia, segur, però en vindran altres en el futur també segur. La lliçó històrica d'aquesta hauria de servir-nos per no tornar a agafar-nos mai mes desprevinguts. També ens ha

d'afectar a nosaltres com a societat, com a agents actius de la cultura que ens ajuda a comprendre el món. No podem donar la raó a Albert Camus, que en el seu assaig (*La pesta*) del 1947 va escriure que no hi havia res «menys espectacular que una pesta» i que per la seva mateixa durada feia que «les desgràcies fossin monòtones». La indiferència respecte als altres mai no podrà ser el veritable triomf de la malaltia sobre les nostres existències sinó tot al contrari, ho seran la solidaritat, la comprensió, la tolerància. Això és el que la història de les epidèmies ens hauria d'ensenyar.

Si bé els contagis sembla que alenteixen el temps de la vida, aquesta continua fluint. Firms amb el nostre compromís amb la història, presentem avui un número de la revista *Manuscrits*, que correspon a l'any 2019 tot i sortir publicat el 2020. El lector hi trobarà un número més crescut d'articles i ressenyes, car es tracta d'un número doble, però amb la mateixa diversitat cronològica —els articles aborden des de finals del segle xv fins a finals del segle xviii—, temàtica i geogràfica que ha caracteritzat sempre la nostra revista. També, per primer cop, amb un article redactat en anglès, llengua que enguany incorporem a la nostra publicació. I, és clar, amb el rigor historiogràfic de sempre, que volem mantenir com un servei a la nostra societat en aquests temps en què la convulsió sanitària ens arrossega a la crisi.